

NHẬN THỨC CHUNG VỀ TÌNH HUỐNG BẤT THƯỜNG TRONG XÃ HỘI DO NHỮNG YẾU TỐ TỰ NHIÊN GÂY RA

Lại Ngọc Hải*

Hành tinh mà chúng ta đang sống xét về mặt những yếu tố tự nhiên nó vẫn như hàng triệu năm trước đây. Tuy nhiên, do cách hành xử của con người với chính những yếu tố tự nhiên mà hàng ngày con người phải dựa vào nó để tồn tại thì cùng với sự phát triển kinh tế - xã hội, khoa học - công nghệ, nói chung là sự phát triển của lực lượng sản xuất, những yếu tố tự nhiên đó đã có những thay đổi mà trong nhiều trường hợp chính sự thay đổi đó đã gây ra cho con người bao hệ lụy. Bài viết này bàn về tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên, dưới góc độ là những nhận thức chung.

1. Quan niệm về tình huống bất thường trong xã hội và tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên gây ra

Bàn về những tình huống bất thường trong xã hội dù là do tác động từ những yếu tố nào (tự nhiên hay xã hội) thì vấn đề trước hết là chúng ta cần thống nhất về nhận thức: như thế nào thì được gọi là một tình huống bất thường (?).

Theo quan niệm chung và mang tính phổ quát nhất trong ngôn ngữ tiếng Việt, tình huống bất thường được hiểu là tình huống xảy ra mang tính đặc biệt (khác thường) - là tình huống đối lập với trạng thái bình thường mà con người sống và làm việc. Xét ở góc độ từ nguyên, trong Từ điển tiếng Việt "Bất thường" là một tính từ dùng để chỉ những tình huống "Không theo lệ thường"¹.

Tình huống bất thường trong đời sống xã hội khi được quan niệm là những điều xảy ra

đối lập, khác biệt với trạng thái bình thường song không phải mọi vấn đề xảy ra đối với đời sống con người khác biệt với trạng thái bình thường (cả với cá nhân hay cộng đồng) đều là tình huống bất thường trong xã hội. Một tình huống được coi là bất thường trong đời sống xã hội, chắc chắn phải là tình huống có tầm ảnh hưởng không phải chỉ đối với một hay vài cá nhân, hoặc một nhóm nhỏ dân cư mà đó phải là những tình huống xảy ra có tầm ảnh hưởng lớn (quy mô gây hậu quả) đến một bộ phận lớn dân cư. Xét về tính chất thì những tình huống bất thường là những tình huống gây ra những đảo lộn nhất định về mặt đời sống vật chất và tinh thần (ăn, ở, đi lại, chữa bệnh, học hành điều kiện làm việc, tổ chức sản xuất, tổ chức các hoạt động tinh thần khác như: hoạt động tôn giáo, hoạt động giao lưu văn hoá, nghệ thuật...) Xét về mặt khắc phục hậu quả, việc tổ chức lại các hoạt động đối với cuộc sống của những cộng đồng dân cư sau khi tình huống bất thường xảy ra đòi hỏi phải có sự tổ chức, chỉ đạo, sự phối hợp của nhiều lực lượng (một sự khắc phục mang tầm và mang tính xã hội) mới có thể trả lại cuộc sống bình yên của con người như trước khi tình huống đó xảy ra. Như thế một tình huống được coi là bất thường trong xã hội là một trạng thái mang tính tương đối. Xét vấn đề từ khía cạnh quan hệ giữa các quốc gia, thông thường khi một nước có tình huống bất thường trong xã hội xảy ra từ những tác động từ yếu tố tự nhiên, thì về mặt ngoại giao các quốc gia thường gửi đến nhau những lời thăm hỏi, chia buồn hoặc tiến hành ở những mức độ khác nhau sự cứu trợ nhân đạo.

Thế giới đã biết nhiều những tình huống bất thường trong xã hội do những tác động từ yếu tố tự nhiên, như: bão lụt, động đất, sóng thần... trong đó có nhiều trường hợp trong

* PGS.TS Viện Khoa học Xã hội nhân văn quân sự - Bộ Quốc phòng.

¹ Từ điển Tiếng Việt, Nxb. Khoa học xã hội - Trung tâm Từ điển học, Hà Nội. 1994, tr. 49.

đội quân khắc phục hậu quả gồm những con người đến từ các quốc gia khác nhau.

Những tình huống xảy ra đối với cá nhân, hoặc nhóm nhỏ xã hội mặc dù cũng gây hậu quả chết người, thậm chí một số người, những mất mát về của cải vật chất, và những chấn động về mặt tâm lí, tinh thần đối với những người trong cuộc là không hề nhỏ và địa phương phải mất nhiều thời gian để khắc phục, nhưng xét về tính chất và quy mô chưa đạt đến “ngưỡng” như đã nêu ở trên thì những tình huống đó không gọi là tình huống bất thường trong xã hội. Cho dù khái niệm xã hội được giới hạn, khu biệt lại ở phạm vi các lĩnh vực xã hội như: chính trị, kinh tế, văn hoá, theo đó các vấn đề xã hội nảy sinh trong đời sống con người từ cá nhân đến cộng đồng đều quan niệm là vấn đề xã hội thì việc một cá nhân hoặc một nhóm người gặp phải những vấn đề như: bệnh tật, tai nạn rủi ro, cần được sự giúp đỡ, cũng không thể quan niệm là các tình huống bất thường trong xã hội.

Như thế, tình huống bất thường trong xã hội không thể là những chuyện thường xuyên diễn ra, vì như vậy nó sẽ biến thành tình huống bình thường. Quan niệm về cái “bất thường” trong tiếng Việt cũng diễn đạt theo ý này. Thực tiễn trong thế giới chúng ta đang sống so với nhiều thập kỷ trước đây, ngày càng xuất hiện nhiều vấn đề phức tạp do chính những biến đổi của tự nhiên mà thủ phạm chính là con người. Có những hiện tượng xảy ra khiến người ta phải thích ứng, phải “quen” dần, quen đến mức mà người ta xem đó là chuyện bình thường của đời sống hàng ngày. Lũ lụt, lở đất, ô nhiễm, thậm chí cả cạn kiệt nguồn nước... có thể coi là những ví dụ.

Tình huống bất thường trong xã hội do sự tác động của những yếu tố tự nhiên gây ra là những tình huống gây ra những đảo lộn nhất định về mặt đời sống xã hội của một cộng đồng người bắt nguồn từ những nguyên nhân tự nhiên. Sự tác động từ những yếu tố tự nhiên gây ra cho con người thì có nhiều (một người đi làm đồng bị sét đánh chết, một

người đang đi trên đường không may bị đá lở đè chết, một trận lũ quét vùi lấp một ngôi nhà và cướp đi sinh mạng của các thành viên trong gia đình họ...) là những ví dụ về tình huống bất thường do yếu tố tự nhiên gây ra cho những cá nhân con người. Đó chưa thể gọi là những tình huống bất thường xã hội do yếu tố tự nhiên gây ra. Khi nói đến những tình huống bất thường trong xã hội xảy ra do những tác động từ các yếu tố tự nhiên, cần quan niệm rằng đó là những *thảm họa về mặt xã hội mà con người phải gánh chịu, phải giải quyết, phải ứng phó* do thiên tai, dịch bệnh (sóng thần, bão lũ, động đất, sự nóng lên của khí hậu trái đất như băng tan, nước biển dâng lên, gây ngập lụt, nạn sa mạc hoá, cạn kiệt nguồn nước, nói chung là môi trường sống... hoặc các loại bệnh và dịch thế kỷ đối với con người và động vật quanh con người – HIV, SARS, dịch cúm gia cầm, heo tai xanh, bệnh dịch hạch, dịch tả ...).

Môi trường sống của con người mấy năm gần đây xuất hiện nhiều biến động hết sức khác thường. Tình hình thiên tai liên tục diễn ra ở nhiều nơi trên thế giới với cường độ có xu hướng gia tăng, gây hậu quả hết sức nghiêm trọng về người và của, tàn phá nặng nề môi trường sống. Chỉ một thảm họa sóng thần cuối năm 2004, ở khu vực Đông Nam Á và Nam Á, bắt nguồn từ trận động đất ở ngoài khơi Indônêxia, đã cướp đi sinh mạng 135 ngàn người (còn có thông tin là 400.000)². Cùng với số người chết là gần 110 ngàn người bị thương, hàng triệu người lâm vào cảnh màn trời chiếu đất, tổng thiệt hại vật chất vào khoảng 13,5 tỷ USD, đã làm cho cả thế giới kinh hoàng. Trong tháng 8 năm 2005 cơn bão Katorina, với sức gió mạnh trên 200 km/h, đổ bộ vào tàn phá ba bang của miền Đông nước Mỹ, gây hậu quả đặc biệt nghiêm trọng, với hơn 1300 người chết, đến tháng 11/2005 vẫn còn trên 6600 người thuộc diện mất tích vẫn đang được tìm kiếm. Thiệt hại về tài sản ước tính khoảng hơn 70 tỷ USD, được coi là chưa từng có trong vòng

² Báo “Ngôi sao” Indônêxia” (Xem báo Quân đội nhân dân số 15691, thứ bảy 01/01/2005).

100 năm trở lại đây³. Sau những trận động đất xảy ra ở Iran, tiếp đến, trận động đất xảy ra ở Nam Á (quốc gia bị tổn thất nặng nhất là Pakistan, tiếp đến là Ấn Độ). Động đất đã cướp đi sinh mạng của nhiều người ở các quốc gia Nam Á, hơn 41 ngàn người, hơn một triệu lao động chính ở Pakixitan lâm vào nguy cơ thất nghiệp, hơn hai triệu người đứng trước nguy cơ nghèo đói. Ở châu Mỹ, hậu quả của cơn bão Katorina chưa kịp khắc phục thì cư dân ở đây lại phải hứng chịu sự tàn phá của cơn bão Xtan với gần một ngàn người chết, nước En Xanvado đã phải để quốc tang 3 ngày. Ba năm sau thảm họa bão Katorina, khu vực vịnh Mêxicô lại hứng chịu một loạt cơn bão có cường độ lớn, trong đó cơn bão Guxtap là một ví dụ điển hình.

Trong năm 2008, liên tiếp hai trận động đất xảy ra ở tỉnh Tứ Xuyên - Trung Quốc, với hàng trăm ngàn người chết. Cơn bão Nagít tràn vào Mianma tháng 5/2008, làm chết 130.000 người, hàng triệu người khác bị ảnh hưởng, mà 4 tháng sau việc khắc phục hậu quả vẫn chưa xong.

Những thiệt hại về mặt xã hội do tác động từ những yếu tố tự nhiên gây ra trong thời gian qua là cực kỳ lớn. Đánh giá về thiệt hại do bão Katorina gây ra, theo tờ nhật báo phổ Uôn, bão Katorina là nguyên nhân làm cho tăng trưởng của nước Mỹ nửa cuối 2005 chậm lại, tỷ lệ lạm phát và thất nghiệp gia tăng. Còn Văn phòng Ngân sách Quốc hội Mỹ cho biết, tăng trưởng GDP của Mỹ bị giảm 1%, khoảng 400 ngàn người mất việc làm, Chính phủ Mỹ đã phải chi 52 tỷ USD, để cứu trợ nạn nhân và khắc phục hậu quả⁴. Ngoài ra, bão còn tạo ra hơn 90 triệu tấn phế thải, trong đó có một số chất độc. Ở nước ta sau một mùa đông được coi là rét nhất kể từ 50 năm qua diễn ra trong năm 2007, tiếp đến là lũ lụt ở Tây Bắc đầu năm 2008, với những thiệt hại rất lớn về người và của. Với cơn bão

Guxtap, chưa có một quốc gia nào tính được tổng thiệt hại do nó gây ra nhưng những thống kê ban đầu cho thấy thiệt hại là rất lớn. Công ty Risk Management Solution Inc ước tính giá trị khiếu nại bồi thường bảo hiểm hoạt động thương mại và nhà ở tại Mỹ có thể lên tới 10 tỷ USD⁵.

Tuy những hậu quả thiên tai dù lớn như vậy, song đó vẫn chỉ là phần nổi của tảng băng chìm. Còn rất nhiều các vấn đề khác mà loài người phải đối mặt như: hiệu ứng nhà kính gia tăng làm cho nhiệt độ trái đất tăng lên gây tan băng ở bắc cực. Việt Nam được cảnh báo là nếu nước biển dâng lên sẽ làm ngập 1/3 diện tích đất nước. Tiếp đến là hạn hán xảy ra thường xuyên, nạn sa mạc hóa, cháy rừng; nạn khai thác quá mức nguồn tài nguyên rừng, khiến cho nhiều loài thú sinh bị tiêu diệt và thu hẹp diện tích rừng che phủ; gây ra nguy cơ nạn khan hiếm nguồn nước ngọt... Tất cả đang đe dọa sự sống của con người.

2. Bản chất, đặc điểm, nội dung, hình thức thể hiện, khả năng, mức độ, chiều hướng và hệ quả của tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên

Xét về *bản chất*, những tình huống bất thường trong xã hội do tác động từ những yếu tố tự nhiên gây ra, được quan niệm như đã trình bày ở trên, đa phần là những tình huống xuất hiện, nảy sinh từ những hành động thiếu trách nhiệm, không tuân thủ những yêu cầu của các quy luật khách quan của con người với giới tự nhiên. Con người đã không biết chung sống hài hoà với tự nhiên nên đã bị tự nhiên "trả thù". Gieo mùa nào tất gặt quả ấy, con người gây ra thì con người phải gánh chịu. Điều đó cũng có nghĩa là con người có thể giảm bớt những tình huống bất thường trong xã hội, nếu biết điều chỉnh hành vi và thái độ của mình đối với tự nhiên. Xét về hình thức biểu hiện, nguyên nhân của những tình huống bất thường đó

³ Công bố của Michael W. Marine, cựu Đại sứ Mỹ tại Việt Nam (Xem báo Nhân dân số 18384, thứ ba 6/12/2005).

⁴ Xem các báo Nhân dân số 18593 và 18279.

⁵ Xem Báo Quân đội nhân dân, số 17018 - thứ sáu 5/9/2008.

diễn ra đều do những tác động từ những yếu tố tự nhiên, “rất tự nhiên”, nhưng suy đến cùng các tác động đó lại bắt nguồn từ những hành động trái quy luật của chính con người. Những cuộc hội nghị quốc tế về giảm hiệu ứng nhà kính, chống sa mạc hoá, cảnh báo sóng thần... phần nào nói lên rằng con người đã nhận ra lỗi lầm của mình.

Những tình huống bất thường trong xã hội diễn ra dù ở nơi nào trên thế giới chúng đều có chung những *đặc điểm* nhất định. Đặc điểm của tình huống bất thường trong xã hội do những tác động từ những yếu tố tự nhiên là nó diễn ra thường “không được báo trước”. Ở đây cần có sự phân biệt những hiện tượng tự nhiên diễn ra theo quy luật như: mùa mưa, mùa nắng trong năm và đi liền với nó là những hiện tượng mưa, bão, lũ, lụt năm nào cũng đến thời gian đó nó sẽ diễn ra như mùa lũ Đồng bằng sông Cửu Long và người dân ở đây đã hàng ngàn năm nay sống chung với lũ; hay mùa mưa bão ở các tỉnh phía Bắc, mùa gió Lào ở các tỉnh miền Trung, gây thiệt hại đến sản xuất nông nghiệp.

Tiếp sau đặc điểm không báo trước là sự tăng lên về tần suất và cường suất, tức là những tình huống đó diễn ra ngày càng gần nhau hơn, mức độ thảm khốc hơn. Trong vòng 3 tháng của năm 2008, chỉ riêng ở một địa phương (tỉnh Tứ Xuyên Trung Quốc) đã có hai trận động đất liên tiếp diễn ra. Các nhà khoa học thuộc Hội đồng Khoa học quốc tế (ICS) cảnh báo rằng nguy cơ thảm họa thiên nhiên trên thế giới sẽ ngày càng khốc liệt hơn với những thiệt hại về người và của không thể lường trước⁶.

Những tình huống bất thường trong xã hội dù diễn ra ở đâu thì *nội dung* của nó vẫn thể hiện tập trung ở các vấn đề: 1. Tình huống bất thường trong xã hội chứa đựng trong lòng nó sự thiệt hại lớn về người, vật chất của cộng đồng dân cư, sự hư hỏng của hệ thống kết cấu hạ tầng xã hội và hạ tầng kinh tế; 2. Tình huống bất thường trong xã hội chứa đựng trong lòng nó sự đảo lộn về

cuộc sống của nhiều người; 3. Để khắc phục những hậu quả trong tình huống bất thường đó, xã hội phải tốn nhiều thời gian và tiền của.

Về *hình thức* thể hiện, những tình huống bất thường trong xã hội có những dạng thức biểu hiện chủ yếu như: 1. Dữ dội và bất ngờ, khó lường đoán về hậu quả. Có những trường hợp Chính phủ các quốc gia phải ban bố tình trạng khẩn cấp; 2. Gây hiệu ứng dây chuyền. Sau bão, đặc biệt là lũ lụt thường xuất hiện các bệnh dịch và những thương tổn về tinh thần, trong nhiều trường hợp hậu quả xã hội tồn tại rất lâu dài.

Tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên, *khả năng* gây thảm họa của nó đối với đời sống con người là rất lớn, dường như có một sự trùng hợp ngẫu nhiên rằng khoa học càng phát triển, khả năng chinh phục tự nhiên của con người ngày càng cao đồng thời cũng tiềm ẩn khả năng xảy ra tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên.

Về *mức độ*, các tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên gây ra ngày càng nghiêm trọng hơn. Cách đây vài thế kỷ, khi chủ nghĩa tư bản mới ở giai đoạn đầu tiến hành cuộc cách mạng công nghiệp, nhân loại chưa nói đến hiện tượng hiệu ứng nhà kính, hoặc giả đã có nhưng nó chưa đạt đến ngưỡng gây những hậu quả xã hội nghiêm trọng. Còn hiện nay lỗ thủng của tầng Ozon đã phát triển nhanh chóng. Các quan chức dự báo thời tiết Nhật Bản cho biết, lỗ thủng tầng Ozon đang có nhiều khả năng lan rộng với kích cỡ kỷ lục vào năm nay⁷. Sự lan rộng lỗ thủng tầng Ozon cho thấy sự phá hủy đang diễn ra trên toàn cầu. Do vậy, nếu con người không tiếp tục tìm kiếm những nỗ lực nhằm cắt giảm lượng khí thải gây hiệu ứng nhà kính đang làm phá hủy tầng Ozon, thì khả năng lỗ thủng tầng Ozon tăng lên nữa là khó tránh khỏi.

⁷ Theo Báo điện tử Đảng Cộng sản Việt Nam, cập nhật ngày 12/9/2008.

⁶ Báo Nhân dân số 18338, thứ sáu 21/10/2005.

Chiều hướng của tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên gây ra một mặt gây thiệt hại hết sức to lớn cho xã hội loài người, nhưng mặt khác nó thúc đẩy con người vươn lên tìm cách chế ngự. Vì vậy đây là một chiều hướng vận động đầy mâu thuẫn đòi hỏi con người phải tỉnh táo để không rơi vào cái vòng luẩn quẩn: càng chế ngự thiên nhiên càng bị thiên nhiên "trả thù".

Những tình huống bất thường trong xã hội do tác động từ những yếu tố tự nhiên thường để lại *hậu quả* nặng nề cho các quốc gia, những vùng chịu tổn thất, khiến con người dù tự giác hay không cũng đều phải tự nhìn nhận lại hành động của mình. Sự nhìn nhận đó diễn ra trên hai góc độ: *thứ nhất*, xét lại thái độ ứng xử của mình với tự nhiên, tìm cách để chung sống hoà thuận hơn với các điều kiện tự nhiên; *thứ hai*, từ những hậu quả của những yếu tố bất thường đó xem xét lại những vấn đề thuộc về đời sống xã hội của mình một cách nghiêm túc và toàn diện hơn.

3. Phát triển bền vững- giải pháp của con người với các tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên

Trước những diễn biến ngày càng phức tạp của sự tác động từ những yếu tố tự nhiên gây ra những biến động bất thường đối với đời sống con người, vấn đề cấp bách đặt ra cho tất cả các quốc gia dân tộc là phải cùng nhau tìm cách thích ứng với những tác động ấy với một tinh thần thái độ chủ động và tích cực nhất. Do những thành tựu đạt được của cuộc cách mạng khoa học và công nghệ hiện đại, con người nhận ra rằng nguyên nhân của tất cả những tình huống bất thường trong xã hội do tác động của những yếu tố tự nhiên gây ra đều do con người. Con người đã can thiệp, đối xử với tự nhiên một cách thô bạo, thiếu cơ sở khoa học và tự nhiên đã "trả thù" con người. Cách giải quyết của con người với thực trạng trên là phải hành động theo hướng trả lại cho tự nhiên những gì thuộc về bản chất thực của nó, để tự nhiên vận động theo những quy

luật vốn có của nó, không gây ra những đột biến đối với con người. Và con người đã tìm ra được hướng giải quyết khả thi đó là sự phát triển bền vững.

Quan niệm về phát triển bền vững xét từ góc độ sự thích ứng của con người trước những tác động của điều kiện tự nhiên là "sự cải thiện chất lượng cuộc sống đi đôi với nhiệm vụ bảo vệ các hệ sinh thái"⁸.

Từ góc độ này có thể thấy sự phát triển bền vững gồm các nhân tố: kinh tế, môi trường, con người và khoa học, công nghệ. Nhìn nhận vấn đề dưới ánh sáng của các quan điểm của chủ nghĩa duy vật mácxít có thể thấy con người là trung tâm và đồng thời là chủ thể của phát triển bền vững. Trong quá trình sản xuất vật chất để duy trì sự sống - hoạt động mang tính cách mạng và văn hóa đầu tiên này của con người trong sáng tạo ra lịch sử là con người phải giải quyết hài hoà các mối quan hệ: trong quan hệ với tự nhiên và quan hệ với nhau. Trong giải quyết các mối quan hệ đó con người phải đối xử có trách nhiệm với tự nhiên và có trách nhiệm với nhau và bằng những thành tựu đạt được của khoa học và công nghệ, con người phải bảo vệ, tái tạo môi trường tự nhiên, giải quyết các vấn đề xã hội, mới có thể tạo được sự phát triển, một sự phát triển mang tính bền vững.

Phát triển bền vững đang là vấn đề mang tính toàn cầu, không phải chuyện riêng của quốc gia nào, cộng đồng thế giới phải cùng nhau tìm biện pháp giải quyết. Điều đó cũng có nghĩa là trách nhiệm của mỗi quốc gia phải được đề cao. Phát triển bền vững chỉ thực sự đến với mỗi quốc gia khi cả quốc gia dân tộc ấy nhận rõ vấn đề của mình có quyết tâm và biện pháp thích hợp. Điều này hoàn toàn có thể thực hiện được khi các quốc gia, dân tộc, các cộng đồng sắc tộc, tôn giáo gác lại những hiểm khích, chung tay vì lợi ích chung - đó là sự sống của hành tinh này.

⁸ Báo "Ngôi sao" Indônêxia" (Xem báo Quân đội nhân dân số 15691, thứ bảy, 01/01/2005).